

اثرات تالاب زریوار مریوان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی

کاروان شانازی، موسی اعظمی^{۱*}

(دریافت: ۹۵/۱۲/۱۹؛ پذیرش: ۹۶/۰۸/۱۴)

چکیده

تالاب‌ها به‌عنوان یکی از با ارزش‌ترین زیست‌بوم‌های طبیعی از کارکردهای متنوعی برخوردارند که می‌توانند بر سطح معیشت مردم محلی تأثیرگذار باشند. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی اثرات تالاب زریوار مریوان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی حاشیه آن به انجام رسیده است. این تحقیق توصیفی-تحلیلی از نوع همبستگی است که به روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی (با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه) بر اساس چارچوب معیشت پایدار ارائه شده از سوی سازمان توسعه بین‌المللی انجام گرفته است. جامعه آماری تحقیق را ۱۵۳۹ نفر از سرپرستان خانوار ساکن در هفت روستای حاشیه تالاب زریوار در شهرستان مریوان تشکیل می‌دهند که با استفاده از فرمول کوکران ۲۳۰ نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه برآورد گردید و جهت تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، بین سرمایه‌های پنج‌گانه معیشتی ناشی از تالاب با سطح معیشت خانوارها رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. با توجه به نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون در مجموع ۶۵/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب توسط چهار متغیر سرمایه مالی، طبیعی، اجتماعی و فیزیکی تبیین شد که نشان از نقش مهم سرمایه‌های معیشتی تولید شده ناشی از تالاب در تعیین سطح معیشت روستاییان و وابستگی جوامع روستایی به کارکردها و خدمات اکوسیستم‌های تالابی دارد. تالاب زریوار یک امکان و فرصت اقتصادی و زیست‌محیطی در منطقه بوده و می‌تواند به راهبردی برای خروج منطقه از انزوای اقتصادی و جغرافیایی تبدیل شود.

واژه‌های کلیدی: معیشت پایدار، دارایی‌های معیشت، نتایج معیشت، تالاب زریوار، مریوان.

^۱ به ترتیب، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد و دانشیار گروه توسعه روستایی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

* مسئول مکاتبات، پست الکترونیک: aazamialireza@yahoo.co.uk

اقتصادی و معیشتی (به‌عنوان نمونه فعالیت‌های گردشگری، تفریحی، ماهیگیری و غیره) مورد توجه قرار گیرد. با توجه به مشهود بودن آثار بالقوه و بالفعل آن در منطقه و به‌ویژه بر معیشت افراد و خانوارهای حاشیه، این تحقیق به بررسی اثرات آن بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی حاشیه تالاب در قالب رویکرد معیشت پایدار پرداخته است.

رویکرد معیشت پایدار، بر این دیدگاه تأکید دارد که مردم اغلب خودشان دارای توانایی اقدام هستند تا اینکه وابسته به کنش‌های افراد بیرونی باشند. از این‌رو هر تلاشی برای بهبود معیشت مستلزم شناخت و درک طیف متنوعی از عوامل و فرآیندهایی است که معیشت را شکل می‌دهند (Morse & McNamara, 2013). این چارچوب تلاش می‌کند تا عوامل اصلی اثرگذار بر معیشت و تعامل بین آن‌ها را تشخیص داده و نقش مهمی در فهم معیشت به‌ویژه معیشت‌های انتخاب شده توسط فقرا، بازی می‌کند (Xu et al., 2015). با مقایسه‌ی تحقیقات و الگوهای معیشت پایدار سازمان‌های مختلف، چارچوب پنج جزئی دپارتمان توسعه بین‌الملل شناخته شد؛ که بسیاری عقیده دارند این چارچوب مفهوم معیشت را به‌خوبی در بر گرفته و یکی از بهترین چارچوب‌ها در زمینه‌ی معیشت پایدار است (Shen, 2009). پنج مفهوم کلیدی برای فهم چارچوب معیشت شامل مفهوم آسیب‌پذیری، دارایی‌های معیشتی، ساختارها و فرآیندها، راهبردهای معیشتی و پیامدهای معیشتی است (McDonagh & Bunning, 2009) که در ادامه ارائه شده است (نگاره ۱).

آسیب‌پذیری یکی از مفاهیم اساسی مربوط به معیشت پایدار است که اشاره به پیچیدگی‌های شرایط سخت تأثیرگذار بر زندگی مردم فقیر دارد، هرچند که همه آسیب‌پذیری‌ها ممکن است منفی هم نباشند (Udayakumara & Shrestha, 2011). چارچوب مفهوم آسیب‌پذیری در معیشت شامل: فصلی بودن (درگیری‌ها، جنگ، بیماری‌ها، سیل، طوفان، خشکسالی، آفات، زمین لرزه، آتش‌سوزی) و روندهای بحران‌زای پیش‌بینی شده (کمبودهای فصلی، افزایش جمعیت، کاهش حاصلخیزی خاک، آلودگی هوا) است (Conway & Chambers, 1992; DFID, 1999). این تغییرات شرایط در دسترس بودن دارایی‌ها و فرصتهایی برای تبدیل شدن دارایی به "زندگی" را فراهم می‌کند در چنین شرایطی مردم باید خود را با راهبردهای موجود وفق دهند و یا راهبردهای جدید را به‌منظور زنده ماندن، توسعه

تبیین رابطه دو موضوع فقر و ناپایداری معیشت، یکی از مهم‌ترین مسائل در مبحث توسعه روستایی محسوب می‌شود. لذا رویکرد معیشت پایدار، در دهه‌ی ۱۹۸۰، به‌عنوان یک رویکرد جدید در مبحث توسعه روستایی و با هدف کاهش فقر روستایی، مطرح شد (Corney & Litvinoff, 1988). در حقیقت، ارائه رهیافت معیشت راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در میان فقرا در مناطق روستایی، یکی از رویکردهای اساسی و مهم برای رسیدن به توسعه پایدار محسوب می‌شود (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۲). در شکل‌گیری هر الگوی معیشت، شیوه ترکیب انواع مختلف سرمایه و منابع معیشتی بسیار مهم است؛ زیرا توانایی پیگیری راهبردهای مختلف معیشت روستایی وابسته به پایه‌های اجتماعی و مادی، دارایی و سرمایه‌های ملموس و غیرملموس است که در حیطه تسلط و مالکیت روستاییان است (Scoones, 1998)؛ بنابراین، از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بسترهای پیشبرد اهداف توسعه در نواحی روستایی، شناخت وضعیت معیشتی خانوارها، میزان دسترسی به سرمایه‌های معیشتی و عوامل مؤثر بر معیشت است (بریمانی و همکاران، ۱۳۹۵).

زیست‌بوم نقش مؤثری در امور زندگی روستاییان (فقرا) دارد. این پدیده‌ها از ساختار و فرآیند بوم‌شناختی خاصی تشکیل شده است و بر اساس این ساختار و فرآیند اکولوژیکی، عملکردی در قالب کارکردها و خدمات به انسان‌ها یا جوامع بهره‌بردار ارائه می‌دهند. تالاب به‌عنوان یکی از بااهمیت‌ترین زیست‌بوم‌های طبیعی از دیرباز نقش بسزایی در توسعه جوامع اطراف خود ایفا نموده‌اند و اهمیت و ارزش آن‌ها را می‌توان در سه بخش کلی شامل ارزش تالاب‌ها به‌عنوان زیستگاه حیات‌وحش و گیاهان آبی، ارزش تالاب‌ها به‌عنوان بهبود دهنده کیفیت محیط‌زیست، ارزش اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی تالاب‌ها خلاصه کرد (Turner et al., 2000)؛ بنابراین، تالاب‌ها می‌توانند به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم بر دارایی‌های معیشتی مردم محلی و درنهایت سطح معیشت آن‌ها تأثیرگذار باشند. دریاچه زریوار یکی از دریاچه‌ها و تالاب‌های مهم در کشور و استان کردستان می‌باشد که ویژگی‌ها و خصوصیات محیطی و زیست‌محیطی قابل توجه و ارزش‌های اقتصادی اجتماعی متعدد آن سبب شده تا این دریاچه از منظرهای مختلف خصوصاً فعالیت‌های

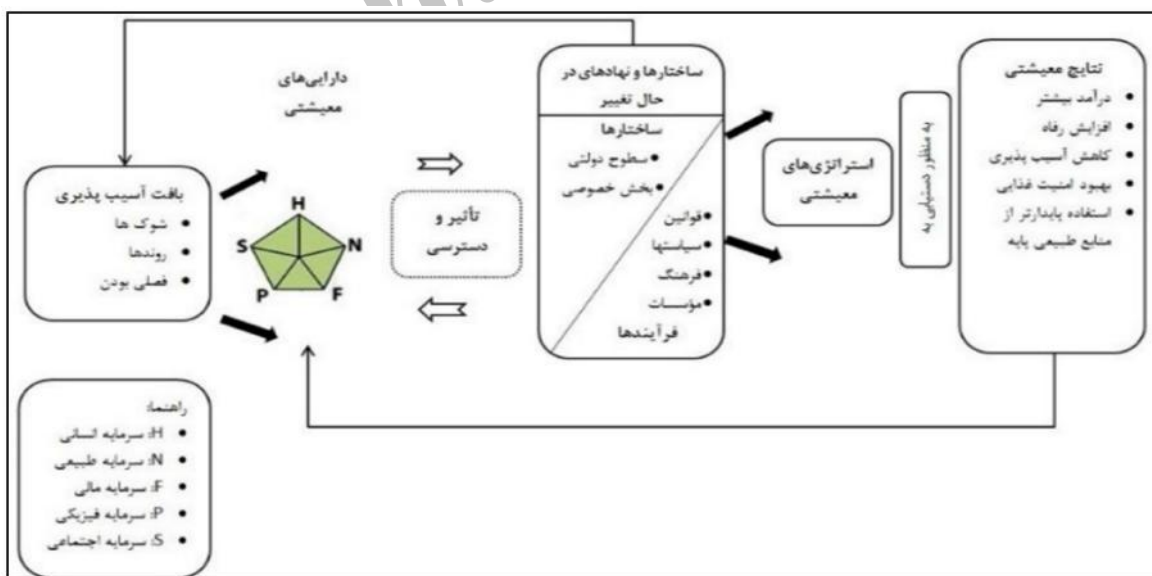
دارند (Babulo et al., 2008).

در کشور ما تالابها در توسعه‌ی اقتصادی-اجتماعی منطقه‌ای و کشوری نقشی اساسی داشته‌اند. کالاها و خدماتی که تالابها تولید می‌کنند به طور مستقیم یا غیرمستقیم مورد مصرف قرار می‌گیرند (دهمرده و شهرکی، ۱۳۹۴). آن‌ها طیف گسترده‌ای از منافع اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی را فراهم می‌آورند که در حال حاضر با عنوان خدمات زیست بومی طبقه‌بندی می‌شوند، همچنین نقش مهمی در چرخه آب در سطوح محلی و جهانی بازی کرده و هسته مرکزی ارتباط بین آب، غذا و انرژی هستند (Clarkson et al., 2013). ارزش‌ها و خدماتی که تالابها فراهم می‌آورند می‌تواند در سه دسته طبقه‌بندی شود: خدمات تأمینی، خدمات تنظیمی و خدمات فرهنگی که در جدول ۱ رابطه این خدمات با دارایی‌های معیشتی آورده شده است.

با عنایت به اهمیت موضوع پایداری معیشت مردم روستایی، مطالعات گسترده‌ای در این رابطه صورت پذیرفته است که نمونه‌هایی از آن‌ها در جدول ۲ آورده شده است.

دهند (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۴).

سرمایه‌ها یا دارایی‌ها از مهم‌ترین اجزای چارچوب معیشت پایدار بوده و معیشت با سرمایه‌گذاری در توانایی‌های دارایی‌ها پشتیبانی می‌شود (Zenteno et al., 2013). تعامل بین سرمایه‌های پنج‌گانه معیشت (طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و مالی) کلیدی برای ایجاد درک عمیق‌تری از معیشت پایدار است (Fang, 2013). بر مبنای رویکرد معیشتی این سرمایه‌ها ظرفیت‌هایی هستند که اساس توانمندی و قدرت دخالت روستاییان در زندگی فردی و اجتماعی‌شان را تشکیل می‌دهند (بریمانی و همکاران، ۱۳۹۵). نتایج معیشتی که آخرین جزء چارچوب معیشت پایدار است، شامل موفقیت‌ها و هدف‌هایی هستند که راهبردهای معیشتی خانوار (از طریق به‌کارگیری دارایی‌های معیشتی در دسترس) به آن‌ها دست می‌یابند، نتایج همواره راهی برای ارزیابی پایداری سطح معیشت هستند چون آن‌ها خروجی‌ها و دستاوردهای اقدامات معیشتی هستند (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰). راهبردهای معیشتی ممکن است ناشی از استفاده از منابع طبیعی برای کسب درآمد باشد و درآمدهایی که از این طریق به دست می‌آیند، نقش مهمی در زندگی روستاییان در کشورهای در حال توسعه

نگاره ۱- چارچوب معیشت پایدار دیارتان توسعه بین‌المللی (DFID, 1999)

اثرات تالاب زیروار میوان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی

جدول ۱- ارتباط خدمات زیست‌بوم تالاب با دارایی‌های معیشتی

خدمات زیست بوم مالی تالاب	دارایی‌های معیشتی		
	اجتماعی	انسانی	فیزیکی
تأمین‌کننده محصولات برای فروش: غذا، آب، الیاف نی، گیاهان دارویی	نهادهای اجتماعی آب (تعاونی آب بران) و تالاب (انجمن جنگل و مراتع)	تالاب و سلامت انسان: محصولات دارویی	کمک به توسعه زیرساخت‌ها
ارزش بیمه‌ای تالاب: حفظ خط ساحلی، ذخیره کربن	-	عامل کنترل بیولوژیک برای آفات بیماری‌زا	زیرساخت آبی کنترل سیل، جلوگیری از طوفان، تثبیت ساحل
فرصت‌های تولید درآمد: تفریح، گردشگری و سرگرمی	شکار و ماهیگیری تفریحی، میراث فرهنگی، ارزش‌های معنوی	تالاب و سلامت انسانی: ارزش‌های آبی، ارزش‌های آموزشی	-
امنیت آب و غذا، آب برای انسان و دام، کشاورزی			تصفیه آب، کنترل سیل، رسوبات تثبیت‌کننده خط ساحلی، ذخیره کربن
شکار و ماهیگیری تفریحی، میراث فرهنگی، نظام دانش، گردشگری			

مأخذ: کومار و همکاران (Kumar et al., 2011)

جدول ۲- مروری بر سوابق تحقیق در زمینه معیشت پایدار روستایی

محقق / سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
اورچارد و همکاران (Orchard et al., 2016)	ارتباط معیشت و خدمات اکوسیستمی در جوامع ساحلی ویتنام (چارچوب معیشت پایدار)	جوامع برای کسب درجات مختلف درآمدی، معیشت و پاسخ به تغییرات معیشتی به پویایی نظام جنگل وابسته بوده و خانوارها قادر به بهره‌برداری از فرصت‌های موجود برای گذار به توسعه موفق مزارع آبی‌زی پروی و بهبود معیشت خواهند بود.
ژانگ و همکاران (Zhang et al., 2015)	مطالعه تطبیقی مدل‌های معیشت پایدار در مناطق روستایی گردشگری	اختلاف قابل توجه در سرمایه طبیعی، مادی و مالی؛ اما اختلاف کوچکی در دارایی منابع انسانی و سرمایه اجتماعی وجود دارد.
مولاتو و همکاران (Mulatu et al., 2015)	بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی کشت و کار تالابها در جنوب غربی اتیوپی	اکثر خانوارها منافع حاصل از کشت و کار را از طریق رشد محصولات مختلف در تالاب به دست می‌آورند. در نتیجه فواید اقتصادی-اجتماعی تالابها در منطقه مورد مطالعه برای کمک به معیشت مردم بسیار متنوع و گسترده است.
آکیکسوز و همکاران (Açıksöz et al., 2015)	ارزیابی فرصت‌های ناشی از دریاچه سوخال در ترکیه برای توسعه اکوتوریسم	اکوتوریسم می‌تواند راهبردی مؤثر برای پایداری مدیریت منابع طبیعی و نیز تنوع معیشتی باشد که می‌تواند به حفاظت زیست‌محیطی، ارتقا توانمندسازی اجتماعی و کاهش فقر با ایجاد اشتغال و ایجاد حس مالکیت در منطقه کمک کند.
لامسال و همکاران (Lamsal et al., 2015)	معیشت پایدار از طریق فعالیت‌های ناشی از منابع تالابی در نپال	منابع تالابی سهم قابل توجهی در اقتصاد مردم محلی دارند به‌طوری‌که ارزش سالانه منابع بهره‌برداری شده توسط خانوار معادل ۱۲/۴ درصد درآمد بوده است.
اولریچ و همکاران (Ulrich et al., 2012)	رابطه علی بین استراتژی‌های معیشتی و سبب سرمایه‌های معیشتی خانوارهای روستایی کنیا	تولیدات کشاورزی و دامداری، فعالیت‌های غیر کشاورزی پایدار و سرمایه‌های معیشتی متنوع و انعطاف‌پذیر می‌توانند اهمیت قابل توجهی در استراتژی‌های معیشتی داشته باشند.
کانگالاو و لیونگا (Kangalawe & Liwenga, 2005)	معیشت در روستاهای حاشیه تالاب (مطالعه موردی: دره کیلوبرو در تانزانیا)	تالاب‌های منطقه مورد مطالعه پتانسیل بالایی را برای تنوع فعالیت‌های معیشتی دارا هستند. تالاب‌ها همچنین به‌عنوان یک منبع آبی برای اهداف کشاورزی، دامداری، ماهی‌گیری و مصارف خانگی سودمند و مفید هستند.
بریمانی و همکاران (۱۳۹۵)	تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار	تشخیص سطح پایین معیشت در نواحی روستایی و ضعف در زیرساخت‌ها و سرمایه‌های معیشتی (به‌جز سرمایه اجتماعی) است.
نوروزی و حیاتی (۱۳۹۴)	سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان	هر پنج دسته سازه (انسانی، اجتماعی، فیزیکی و...) به‌نوعی با پایداری معیشت از دیدگاه کشاورزان، رابطه داشته‌اند.

جامعه با استفاده از روش طبقه‌ای با انتساب متناسب تعداد نمونه در هر یک از روستاهای مورد مطالعه برآورد شده و در نهایت این افراد (تعداد افراد برآورد شده در هر روستا) نیز با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده گزینش شدند.

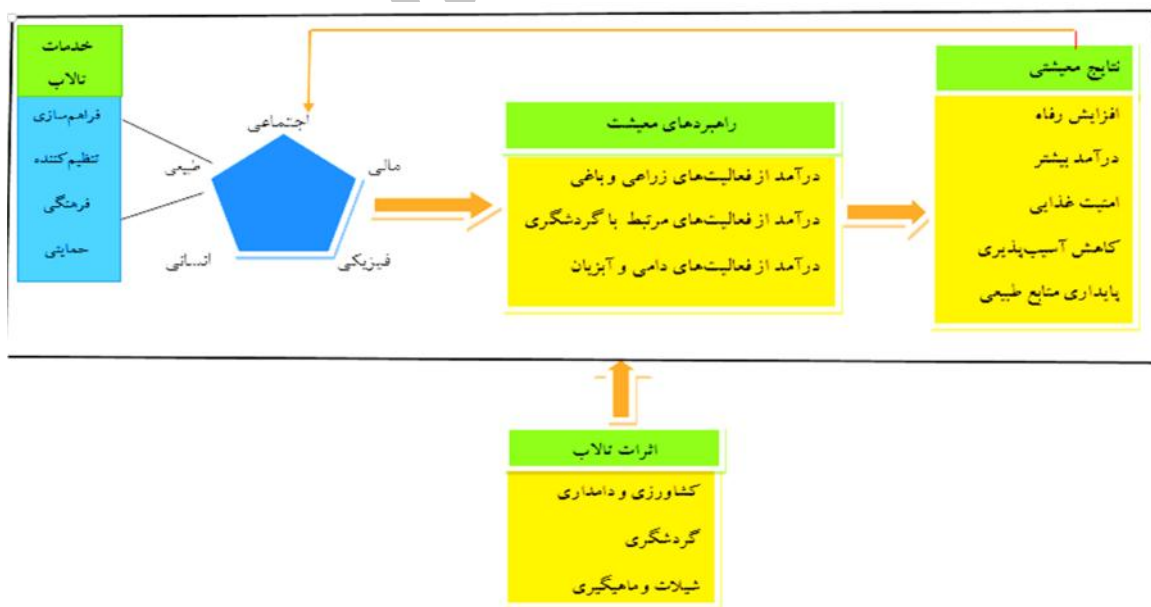
علاوه بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای، ابزار اصلی تحقیق برای جمع‌آوری داده‌های میدانی از منطقه، پرسشنامه طراحی شده بر اساس چارچوب معیشت پایدار دپارتمان توسعه بین‌الملل (DFID, 1999) بود. در شیوه کتابخانه‌ای با کمک اسناد موجود (کتاب‌ها، مقالات و گزارش‌ها) به بسط و تبیین نظری مسأله پرداخته و لیستی از شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق استخراج شد که در مرحله مطالعه میدانی از طریق پرسشنامه (در سطح خانوار) در روستاهای مورد مطالعه و در چارچوب طیف لیکرت عملیاتی شده است. در جدول ۳ شاخص‌ها و متغیرهای تبیین کننده دارایی‌ها و در جدول ۴ شاخص‌های نتایج معیشت آورده شده است.

به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه از پانل متخصصان ترویج و توسعه روستایی استفاده شد و برای تعیین پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب پایایی آن ۰/۹۴ به دست آمد.

تالاب زریوار با کارکردهای اصلی و تأثیرگذار خود (کشاورزی، گردشگری، شیلات و ...) می‌تواند بر دارایی‌های معیشتی مردم اثرگذار باشد. این تالاب، خود به‌عنوان بخشی از سرمایه طبیعی، خدماتی را به جوامع انسانی ارائه می‌دهد. سرمایه‌های بهبود یافته توسط تالاب و نیز کارکردهای متنوع آن راهبردهای متنوع معیشتی را در منطقه می‌تواند ایجاد کند که نتیجه آن پیامدهای معیشتی و تغییر سطح معیشت (نتایج) خانوار خواهد بود. نگاره ۲ چارچوب مفهومی تحقیق را نشان می‌دهد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی می‌باشد که در این رابطه از تحلیل همبستگی استفاده شده است. منطقه مورد مطالعه شهرستان مریوان بوده و جامعه آماری پژوهش را روستاهای حاشیه تالاب زریوار در شهرستان مریوان به تعداد ۷ روستا با جمعیتی معادل ۶۱۶۵ نفر و ۱۵۳۹ خانوار تشکیل می‌دهند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). در این تحقیق به دلیل گستردگی جامعه، نمونه‌ای از سرپرستان خانوار برای بررسی انتخاب شدند که بر اساس فرمول کوکران ۲۳۰ نفر برآورد گردیده است. متناسب با حجم

نگاره ۲- چارچوب مفهومی پژوهش

اثرات تالاب زریوار میروان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی

جدول ۳- شاخص‌ها و متغیرهای تبیین‌کننده دارایی‌های معیشتی در منطقه مورد مطالعه

ابعاد سرمایه شاخص	متغیر
طبیعی	زمین کشاورزی دسترسی به زمین‌های کشاورزی حاصلخیزتر، کاهش فرسایش خاک، افزایش سطح زیر کشت آبی
	آب به‌کارگیری روش‌های مناسب و بهینه آبیاری، توسعه منابع آب، بهبود کیفیت آب مصرفی خانوار، دسترسی مستقیم و کافی به منابع آب
	اقلیم و جغرافیا توسعه و تنوع چشم‌اندازهای طبیعی منطقه، تعدیل آب و هوا و دما، کاهش آلودگی هوا، تولید و عرضه علوفه مرتعی، افزایش پوشش گیاهی مراتع منطقه، افزایش آگاهی زیست‌محیطی، حفظ تنوع زیستی و منابع ژنتیکی، کمک به چرخه زیستی و مواد غذایی، امکان اجرای طرح‌های مشارکتی
انسانی	دانش و مهارت سطح دانش عمومی و خدمات آموزشی، مهارت کشاورزی، دامی و آبیاری، یادگیری تجارب کاری جدید، توانمندی شغلی موجود و مشاغل جدید
	بهداشت و تغذیه بهبود (تنوع) تغذیه خانوار با امکان تولیدات کشاورزی، دامی و...، بهبود سلامت جسمی و روحی، بهبود دسترسی به خدمات بهداشتی، تأمین هزینه‌های بهداشتی
اجتماعی	مشارکت و عضویت عضویت در انجمن‌ها و گروه‌های محلی بر پایه آب، منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست، مشارکت در فعالیت‌های مذهبی و اجتماعی، عضویت در تعاونی‌ها
	اعتماد متقابل تمایل برای همیاری و کمک مالی به همدیگر (دگریاری)، اعتماد مردم محلی به همدیگر (درون‌گروهی)، اعتماد مردم به سازمان‌های دولتی و افراد غیربومی، تعهد و مسئولیت‌پذیری افراد
	روابط متقابل وحدت و انسجام بین مردم، امکان تبادل دانش و اطلاعات بین مردم و گردشگران، کاهش سطح مشکلات اجتماعی، حفظ و تقویت فرهنگ و ارزش‌های محلی و بومی
فیزیکی	زیرساخت توسعه محیط و معابر روستا، بهبود دسترسی به تجهیزات کشاورزی و ماهیگیری، توسعه امکانات تفریحی و...، دسترسی خانوار به آب، برق، گاز، سیستم فاضلاب، بهسازی مسکن
	حمل و نقل دسترسی به بازار و خرید، کمک به توسعه راه‌های ارتباطی، دسترسی به‌وسیله نقلیه عمومی
مالی	فرصت‌های اقتصادی و تسهیلات ایجاد زمینه‌های متنوع شغلی، دسترسی به وام و تسهیلات دولتی، تنوع زمینه‌هایی برای دریافت تسهیلات اعتباری و بانکی، کاهش هزینه اولیه فعالیت‌های اقتصادی
	درآمد سطح درآمد خانوار، پس‌انداز، ثبات و پایداری درآمد، گسترش منابع درآمد کشاورزی و دامی و ماهیگیری برای خانوار، گسترش منابع درآمد توریستی، متنوع شدن منابع درآمدی
	تولید ارزش محصولات کشاورزی و دامی تولیدی، افزایش و تنوع تولید محصولات زراعی، باغی و آبیاری، بهبود دسترسی به نهاده‌های اقتصادی تولید، افزایش بهره‌وری تولید

جدول ۴- شاخص‌ها و متغیرهای تبیین‌کننده سطح نتایج معیشت خانوار در منطقه مورد مطالعه

شاخص	متغیر
رفاه خانوار	احساس رضایت از زندگی، احساس امنیت بیشتر، بهبود سلامت جسمی و روحی خانوار، بهبود امکانات زندگی، تأمین نیازهای اساسی، کمک به تنوع معیشتی مردم
افزایش درآمد	افزایش درآمد از طریق تولیدات زراعی، باغی، دامی، شیلاتی، گردشگری، افزایش سودآوری کسب و کارها
امنیت غذایی	بهبود کیفیت غذا، افزایش کمیت غذا، بهبود دسترسی به غذا، افزایش قدرت خرید خانوار برای مواد غذایی
کاهش آسیب‌پذیری	تثبیت اثر نوسان قیمت و تولید بر خانوار، کاهش ریسک شغلی خانوار، کاهش سطح درگیری‌ها و جرم و جنایت، کاهش آفات و بیماری‌های زراعی و دامی، کاهش اثر خشکسالی بر خانوار، کاهش اثر سیلاب، کاهش تغییر کاربری
پایداری استفاده از منابع طبیعی	کاهش تخریب و آلودگی مراتع و چراگاه‌ها، بهبود تنوع زیستی، بهبود حاصلخیزی خاک، حفاظت از زیست‌بوم منطقه، تقویت و اصلاح آبخیزها، توسعه درختکاری، تقویت مشارکت عمومی برای مدیریت منابع طبیعی

منطقه مورد مطالعه ۱۷۴۰ هکتار بوده که در بخش خارجی آن اراضی مرتعی مزارع کشاورزی و سپس روستاها قرار گرفته است. وجود زمین‌های حاصلخیز در حاشیه تالاب و وفور نسبی آب سبب

تالاب زریوار در ۳ کیلومتری شمال غرب شهرستان میروان در استان کردستان واقع شده است. مساحت آن حدود

بیشترین فراوانی مربوط به طبقه سنی ۳۶ تا ۴۵ سال است که ۷۲ نفر (۳۱/۳ درصد) در این طبقه سنی قرار دارند و اکثر آن‌ها (۲۶/۱ درصد) دارای مدرک راهنمایی و زیر دیپلم بودند. بیشتر سرپرستان خانوار (۳۷/۷ درصد) دارای شغل کشاورزی به‌عنوان شغل اصلی بوده‌اند و مشاغل آزاد، کارگری، صیادی، دامداری و کارمند در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین نزدیک به ۵۰ درصد از پاسخگویان به‌طور متوسط ماهیانه بین ۵۰۰ هزار تومان تا ۱ میلیون تومان درآمد دارند.

سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب

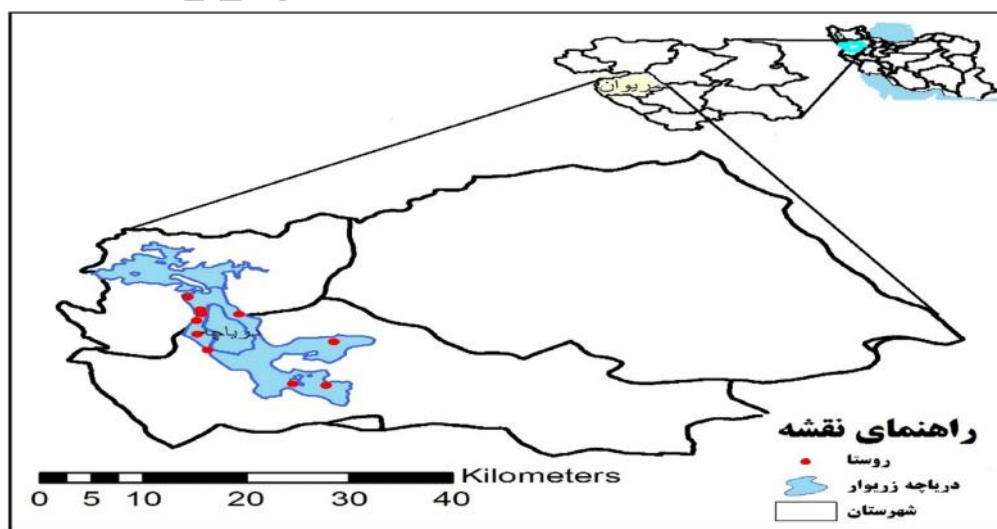
به‌منظور سنجش سطح معیشت خانوارهای حاشیه تالاب، از گویه‌ها و مؤلفه‌های مربوط به نتایج معیشتی (رفاه خانوار، درآمد و ...) از طریق پرسشنامه و در قالب طیف لیکرت استفاده شده است (نمود وضعیت معیشتی در نتایج معیشتی آن است). در ادامه برای توصیف سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب زریوار از روش "فاصله انحراف معیار از میانگین" (ISDM) استفاده شده است. بر اساس جدول ۵، مؤلفه‌های (گویه‌ها) تعیین کننده سطح معیشت از دیدگاه افراد، بر اساس میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات اولویت‌بندی شدند، سپس میانگین و انحراف معیار کل تعیین گردید (میانگین: ۱۱۳/۶۸ و انحراف معیار: ۳۳/۶۴). با توجه به میانگین و انحراف معیار به‌دست آمده می‌توان سطوح مختلف را تعیین کرد.

تنوع تولید محصولات کشاورزی در این منطقه شده است (به‌روزی‌راد، ۱۳۸۷). در حال حاضر به‌منظور تأمین آب شبکه آبیاری و زهکشی ۱۸۰۰ هکتار اراضی جنوب دریاچه، پرورش ماهی و اهداف تفریحی و گردشگری، سد خاکی بر روی دریاچه احداث شده است. فعالیت صیادی یکی از مشاغل مهم فصلی بوده و توان تولید ماهی در دریاچه زریوار را در سال حداقل حدود ۳۰۰ تا ۴۰۰ تن برآورد کرده‌اند (مهندسین مشاور آساراب، ۱۳۸۵). به دلیل چشم‌اندازهای طبیعی و کرانه‌های هموار ساحلی، برخورداری از یک دیواره کوهستانی پوشیده از جنگل در مجاورت خود و آب شیرین با عمق کافی و سهولت دسترسی، از توان بالقوه گردشگری برخوردار است. مناطق اصلی مسکونی شهری و روستایی که در ارتباط مستقیم با تالاب هستند شامل شهر مریوان و روستاهای نی، کانی سانان و دره تفی از بخش مرکزی و روستاهای پیرصفا، کانی سفید، ینگچه و برده‌رشته از بخش خاوومیرآباد می‌باشند (نقشه ۱).

یافته‌ها و بحث

ویژگی‌های فردی و شغلی پاسخگویان

جامعه آماری مورد مطالعه، شامل سرپرستان خانوارهای روستاهای منطقه مورد بررسی بوده است. با استفاده از فرمول کوکران، تعداد ۲۳۰ نفر سرپرست خانوار به‌عنوان نمونه انتخاب گردیدند. از این تعداد ۹۶/۱ درصد (۲۲۱ نفر) مرد و ۳/۹ درصد (۹ نفر) زن بوده‌اند. میانگین سن افراد مورد مطالعه ۴۴/۰۷ با انحراف معیار ۱۳/۵ سال بود.

نقشه ۱- موقعیت و توزیع جغرافیایی روستاها در حاشیه تالاب زریوار شهرستان مریوان

جدول ۵- توزیع فراوانی سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب بر پایه امتیازهای کسب شده

امتیاز	سطح معیشت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۸۰/۰۳	ضعیف	۵	۲/۲	۲/۲
۸۰/۰۳ - ۱۱۳/۶۸	متوسط	۸۲	۳۵/۷	۳۷/۸
۱۱۳/۶۹ - ۱۴۷/۳۳	خوب	۱۳۶	۵۹/۱	۹۷
بیشتر از ۱۴۷/۳۴	عالی	۷	۳	۱۰۰
جمع		۲۳۰	۱۰۰	-
میانگین: ۱۱۳/۶۸	انحراف معیار: ۳۳/۶۴	کمینه: ۷۱	بیشینه: ۱۷۲	

می‌توانند انعطاف بیشتری در برخورد با شوک‌ها داشته باشند.

رابطه سطح نتایج معیشتی خانوارها و متغیرهای مستقل مورد نظر

تحلیل یافته‌ها نشان داد بین تعداد اعضای خانوار در روستاهای حاشیه تالاب و سطح نتایج معیشتی (سطح معیشت خانوارها) رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد، به این صورت که پاسخگویان با بعد خانوار بیشتر، سطح معیشت خود را بالاتر ارزیابی کرده‌اند. این یافته می‌تواند به دلیل اهمیت مشاغل کاربر مانند کشاورزی و دامداری تالاب و نیاز به نیروی کار انسانی باشد. در نتیجه خانوارهای با بعد خانوار بیشتر شانس بهتری برای کسب درآمدهای بالاتر و بهبود وضعیت معیشتی خود دارند. بر اساس نتایج متوسط درآمد ماهیانه خانوار رابطه مثبت و معنی‌داری با سطح نتایج معیشتی داشته است. افزایش درآمد نتایج معیشتی بهتری را در بین خانوارها به همراه دارد و شاخص‌های نتایج معیشتی با افزایش درآمد بهبود می‌یابد. درآمد به‌طور مستقیم بر قدرت خرید و تأمین سلامت و آموزش خانوارها مؤثر بوده و به تبعیت از آن سرمایه‌های فیزیکی، انسانی، اجتماعی و مالی بهبود پیدا می‌کند. نتایج نشان می‌دهد میزان مالکیت زمین‌های آبی و دیم خانوار با سطح نتایج معیشتی آن‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری را نشان می‌دهد. وجود زمین با توجه به ارزش تولیدی و اقتصادی آن می‌تواند به‌طور مستقیم بر بهبود سرمایه مالی و فیزیکی و به‌طور غیر مستقیم بر سایر سرمایه‌ها تأثیر گذار باشد. بین مالکیت تعداد دام و سطح نتایج معیشتی خانوارها نیز رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۱ درصد گزارش شد. مالکیت‌ها ضامن رفاه آینده خانوار بوده و به همین دلیل هرچه میانگین آن‌ها بین خانوارها بالاتر باشد آن‌ها سطح معیشت خود را مطلوب‌تر ارزیابی می‌کنند (جدول ۷).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود سطح معیشت ۲/۲ درصد خانوارها ضعیف، ۳۵/۷ درصد متوسط، ۵۹/۱ درصد خوب و ۳ درصد عالی می‌باشد. به‌عنوان مثال ۳۵/۷ درصد از سرپرستان خانوار (۸۲ نفر) وضعیت معیشتی خود را در حد متوسط توصیف و ارزیابی کرده‌اند. راهبردهای معیشتی که شامل شاخص‌های فعالیت‌های معیشتی کشاورزی و غیر کشاورزی است نیز بر اساس گویه‌های مربوطه در قالب طیف لیکرت اندازه‌گیری شد. در این رابطه، ضمن شناخت راهبردهای متنوع موجود، برای مقایسه میزان اهمیت هر کدام از راهبردهای معیشتی مرتبط با تالاب در بین خانوارها از آزمون فریدمن استفاده شده است. نتایج حاصل بیانگر سطح تفاوت موجود بین آن‌هاست (جدول ۶). با توجه به میانگین رتبه‌ای مشاهده شده تنوع فعالیت‌های درآمدی و معیشتی خانوار (۴/۲۴) و فعالیت‌های درآمدی شیلاتی (۲/۴۸) به ترتیب از بیشترین و کمترین اهمیت برخوردار بوده‌اند. از میان راهبردهای معیشتی ناشی از تالاب اکثریت افراد مورد مطالعه راهبرد غالب معیشتی خود را تنها یک فعالیت خاص ندانسته‌اند بلکه تنوع فعالیت‌ها معرفی کرده‌اند (درآمدهای خود را ناشی از چند نوع فعالیت معیشتی می‌دانند). در این بین درآمدهای شیلاتی جزء درآمدهایی است که خانوارهای کمتری از آن بهره‌مند شده‌اند. این نتایج نشان می‌دهد که تالاب زریوار گزینه‌های معیشتی مختلفی را در اختیار ساکنین خود قرار داده است. ترکیب فعالیت‌ها بستگی به توانایی خانوار در دسترسی به فرصت‌های مختلف معیشتی دارد که تالاب زریوار توانسته این فرصت‌ها را به‌خوبی به وجود آورد، در ضمن تنوع و گوناگونی منابع درآمدی به دلیل تأثیری که در بهبود وضع معیشتی خانوار دارد عامل کلیدی در پایداری معیشت است. مردم با درگیر شدن در فعالیت‌های متنوع

جدول ۶- آماره فریدمن برای رتبه‌بندی راهبردهای معیشتی در بین خانوارهای حاشیه تالاب

رتبه	میانگین رتبه‌های	راهبرد معیشتی
۱	۴/۲۴	تنوع فعالیت‌های درآمدی و معیشتی
۲	۴/۰۷	درآمد از فعالیت‌های زراعی
۳	۳/۴۴	درآمد از فعالیت‌های دامی
۴	۳/۴۰	درآمد از فعالیت‌های گردشگری
۵	۳/۳۷	درآمد از فعالیت‌های باغی
۶	۲/۴۸	درآمد از فعالیت‌های شیلاتی
سطح معنی‌داری: ۰/۰۰۰		مقدار کای اسکوتر: ۱۵۷/۹۷۶

جدول ۷- رابطه متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق (همبستگی پیرسون)

متغیر	نتایج معیشتی خانوار (کل)	رفاه خانوار	بهبود درآمدها	امنیت غذایی	کاهش آسیب‌پذیری	استفاده پایدار از منابع طبیعی
متوسط r	۰/۲۶۴	۰/۱۸۳	-	۰/۱۹۱	-۰/۱۰۵	۰/۱۰۹
درآمد P	۰/۰۳۱*	۰/۰۲۱*	-	۰/۰۰۴**	۰/۱۱۷	۰/۱۰۱
زمین آبی r	۰/۳۳۶	۰/۱۹۰	۰/۳۳۳	۰/۱۴۷	۰/۱۵۹	۰/۱۰۱
P	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۴**	۰/۰۰۰**	۰/۰۲۶*	۰/۰۱۶*	۰/۱۲۶
زمین دیم r	۰/۲۳۶	۰/۲۳۶	۰/۲۳۸	۰/۱۷۴	۰/۰۹۴	۰/۰۵۴
P	۰/۰۱۱*	۰/۰۱۴*	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۸**	۰/۱۵۳	۰/۴۱۲
تعداد دام r	۰/۲۰۶	۰/۲۴۷	۰/۱۸۲	۰/۱۲۱	۰/۰۸۸	-۰/۰۳۱
P	۰/۰۰۲**	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۶**	۰/۰۴۷*	۰/۱۸۲	۰/۶۳۶
بعد خانوار r	۰/۱۸۵	۰/۱۴۴	۰/۲۰۷	۰/۱۴۸	۰/۱۷۷	۰/۰۱۳
P	۰/۰۰۵**	۰/۰۲۹*	۰/۰۰۲**	۰/۰۲۵*	۰/۰۰۷**	۰/۱۴۲

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ درصد *معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ درصد †ضریب همبستگی p: سطح معنی‌داری

تحلیل رابطه سطح نتایج معیشت و سرمایه‌های معیشتی خانوارهای روستایی

پس از تبیین سطح نتایج معیشتی، به بررسی رابطه آن با سرمایه‌های معیشتی ناشی از تالاب با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که رابطه بین دو متغیر سرمایه طبیعی و سطح معیشت خانوار مثبت و معنی‌دار است، بدین مفهوم که افزایش سرمایه طبیعی خانوارها (ناشی از تالاب) افزایش سطح معیشت از دیدگاه آن‌ها را به دنبال خواهد داشت. نتایج همبستگی بین دو متغیر سرمایه انسانی و سطح نتایج معیشت نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۵ درصد بین این دو متغیر وجود دارد لذا از دیدگاه افراد بهبود سرمایه انسانی خانوار سطح نتایج معیشتی آن‌ها را افزایش می‌دهد.

نتایج همبستگی بین سرمایه اجتماعی خانوارهای حاشیه

تالاب و سطح معیشت آنان نشان داد که بین این دو متغیر رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۵ درصد وجود دارد. در واقع از دیدگاه افراد با افزایش سطح سرمایه اجتماعی خانوار در اثر تالاب سطح معیشت خانوار بالاتر می‌رود. با توجه به نتایج به‌دست آمده بین دسترسی خانوار به سرمایه فیزیکی و سطح معیشت آن‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۱ درصد وجود دارد، به‌گونه‌ای که احتمالاً افزایش و بهبود زیرساخت‌های اساسی و حمل و نقل (ناشی از توسعه تالاب) موجب بهبود سطح معیشت خانوارها می‌شود. در نهایت رابطه بین سرمایه مالی ایجاد شده به‌واسطه تالاب و سطح معیشت خانوارها رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۱ درصد را نشان می‌دهد (جدول ۸).

دستیابی به میزان توانایی متغیرهای مستقل (سرمایه‌های معیشتی) در پیش‌بینی متغیر وابسته (سطح معیشت

اثرات تالاب زریوار مریوان بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی

$$y = 5.828 + 0.591 (x_1) + 0.742 (x_2) + 0.371 (x_3) + 0.520 (x_4)$$

پیرامون سهم هریک از متغیرهای مورد بررسی که وارد معادله خط رگرسیون شده‌اند در تبیین متغیر وابسته می‌توان چنین استنباط کرد که با توجه به مقادیر بتای به‌دست آمده، متغیر سرمایه مالی نسبت به سایر متغیرها بیشترین سهم را در تبیین متغیر وابسته سطح معیشت خانوارهای روستایی داشته است؛ زیرا به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار این متغیر، به‌اندازه ۰/۳۵۵ واحد تغییر در انحراف معیار سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب ایجاد می‌شود. سپس متغیرهای سرمایه طبیعی، اجتماعی و فیزیکی به ترتیب بیشترین تأثیر را در سطح معیشت خانوارها داشته‌اند.

خانوار) از اهمیت خاصی در این مطالعه برخوردار بوده؛ لذا بدین منظور از تحلیل رگرسیون به روش گام به گام استفاده شد. به این منظور پنج متغیر سرمایه طبیعی، انسانی، اجتماعی، مالی و فیزیکی وارد تحلیل رگرسیون گردید که بر اساس نتایج به‌دست آمده، تحلیل رگرسیون تا ۴ گام پیش رفته است (جدول ۹).

با توجه با نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون، در مجموع ۶۵/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب توسط این چهار متغیر تبیین می‌شود (جدول ۱۰).

با توجه به ضرایب موجود در جدول ۱۰ و مقدار ثابت معادله استاندارد شده، خط رگرسیون در گام چهارم به‌صورت زیر می‌باشد:

جدول ۸- بررسی رابطه سرمایه‌های معیشتی و سطح نتایج معیشت خانوارها با ضریب همبستگی پیرسون

متغیر	سطح نتایج معیشتی رفاه خانوار	افزایش امنیت غذایی	کاهش آسیب‌پذیری	منابع طبیعی
سرمایه طبیعی	۰/۳۶۶	۰/۵۱۶	۰/۴۱۱	۰/۳۳۹
سرمایه انسانی	۰/۴۵۸	۰/۵۹۵	۰/۴۳۲	۰/۲۹۹
سرمایه اجتماعی	۰/۵۰۱	۰/۲۰۶	۰/۴۴۱	۰/۴۸۳
سرمایه فیزیکی	۰/۳۶۱	۰/۱۶۲	۰/۳۷۲	۰/۱۷۲
سرمایه مالی	۰/۶۳۳	۰/۵۸۴	۰/۴۸۱	۰/۱۵۹

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ درصد *معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ درصد I: ضریب همبستگی P: سطح معنی‌داری

جدول ۹- ضریب همبستگی چندگانه، تعیین و ضریب تعدیل شده متغیرهای مؤثر بر سطح معیشت خانوار

گام	متغیرها	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R Square)	ضریب تعیین تعدیل شده (A R Square)	F	Sig
۱	سرمایه مالی	۰/۶۹۱	۰/۴۷۸	۰/۴۷۵	۱۸۵/۸۱۸	۰/۰۰۰**
۲	سرمایه طبیعی	۰/۷۸۱	۰/۶۱۰	۰/۶۰۶	۱۵۷/۷۸۸	۰/۰۰۰**
۳	سرمایه اجتماعی	۰/۸۰۳	۰/۶۴۵	۰/۶۴۰	۱۲۱/۹۲۶	۰/۰۰۰**
۴	سرمایه فیزیکی	۰/۸۱۱	۰/۶۵۸	۰/۶۵۱	۹۶/۰۰۵	۰/۰۰۰**

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ درصد

جدول ۱۰- نتایج تحلیل رگرسیون متغیرهای مؤثر بر سطح معیشت خانوار در گام اول، دوم، سوم و چهارم

گام	متغیر	B	Beta	t	Sig
۱	سرمایه مالی (X ₁)	۰/۵۹۱	۰/۳۵۵	۶/۵۰۹	۰/۰۰۰**
۲	سرمایه طبیعی (X ₂)	۰/۷۴۲	۰/۳۱۹	۶/۳۰۷	۰/۰۰۰**
۳	سرمایه اجتماعی (X ₃)	۰/۳۷۱	۰/۲۱۷	۴/۳۵۹	۰/۰۰۰**
۴	سرمایه فیزیکی (X ₄)	۰/۵۲۰	۰/۱۳۹	۲/۶۶۷	۰/۰۰۸**

** معنی داری در سطح ۰/۰۱ درصد

نتیجه گیری و پیشنهادها

نتایج مطالعه نشان داد که جوامع محلی حاشیه تالاب برای گذران و بهبود معیشت خود (از جمله کشاورزی و دامداری، گردشگری، آب، ماهیگیری و دیگر تولیدات تالابی) به کارکردها و خدمات تالاب وابسته‌اند. وضعیت معیشت خانوارهای روستایی حاشیه تالاب از دیدگاه پاسخگویان در وضعیت نسبتاً مطلوبی قرار دارد به طوری که حدود ۶۰ درصد از افراد مورد مطالعه سطح معیشت خانواده خود را در حد خوب و رضایت بخش توصیف کرده‌اند (منابع و زیرساخت لازم برای گذران معیشت که بیشتر آن‌ها در نتیجه وجود تالاب و کارکردهای آن می‌باشد را نسبتاً مطلوب گزارش کرده‌اند) و تنها ۲/۲ درصد از آن‌ها وضعیت معیشتی خانوارهای خود را ضعیف ارزیابی کرده‌اند. این نتایج برخلاف نتایج بریمانی و همکاران (۱۳۹۵) در رابطه با سطح پایین معیشت در نواحی روستایی است. نتایج آزمون فریدمن نشان از تفاوت معنادار اهمیت راهبردهای معیشتی در بین خانوارها است به طوری که راهبرد تنوع فعالیت‌های درآمدی (معیشتی) از اهمیت بالاتری در بین خانوارها برخوردار بوده است (۴/۲۴). این نتایج نشان می‌دهد سبب سرمایه‌های معیشتی در دسترس خانوار، در منطقه مورد مطالعه به طور مؤثری بر راهبردهای معیشتی آن‌ها اثرگذار بوده است به نحوی که فعالیت‌های درآمدی گوناگونی را در بین خانوارها به وجود آورده است. خانوارها راهبردهای مختلفی را برای پاسخ به آسیب‌پذیری‌ها در اختیار دارند. فروش، مصرف و به کارگیری کالاها و خدمات ناشی از تالاب و دارایی‌های بهبود یافته مهم‌ترین ایمنی در برابر شوک‌های اقتصادی و طبیعی است. این موضوع می‌تواند تبیین‌کننده ظرفیت بالای این پدیده طبیعی در توسعه اقتصاد غیر کشاورزی نیز در منطقه باشد. اولریچ و همکاران (Ulrich et al., 2012)، بابولو و همکاران (Babulo et al., 2008) و کانگالو و لیونگا

(Kangalawe & Liwenga, 2005) نیز در مطالعات خود

به نتایج مشابه در این راستا دست یافته‌اند. نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی بیانگر آن است که بین سرمایه طبیعی تولید شده به واسطه تالاب و سطح معیشت خانوارهای حاشیه آن رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد در واقع سرمایه طبیعی تولید شده تأثیر مثبتی در سطح معیشت خانوارهای حاشیه داشته است. به گونه‌ای که مردم برای رسیدن به اهداف معیشتی خود منابع تالابی را به کار گرفته‌اند. در این راستا نتایج مطالعه اورچارد و همکاران (Orchard et al., 2016) نیز بر اهمیت نقش منابع طبیعی (سرمایه طبیعی) در بهبود معیشت اشاره کرده است. رابطه مثبت و معنی دار سرمایه انسانی تولید شده در اثر تالاب و سطح معیشت خانوارهای روستایی بیانگر این است که سرمایه انسانی دنبال کردن راهبردهای معیشتی را در پی دارد که در نتیجه آن دستیابی به اهداف معیشتی را برای افراد ممکن می‌سازد که با نتایج مطالعات پرواواکار و همکاران (Pravakar et al., 2013) همسو است. نتایج به دست آمده نشان داد که بین سرمایه اجتماعی ایجاد شده در اثر تالاب و سطح معیشت خانوارها رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. در واقع سرمایه اجتماعی ایجاد شده در اثر تالاب معیشت خانوارها را تحت تأثیر قرار داده و سبب بهبود آن شده است که نتایج مطالعه ژانگ و همکاران (Zhang et al., 2015) را در این زمینه تأیید نمی‌کند، اما همسو با نتایج مطالعه صرامی فروشان و همکاران (۱۳۹۱) در زمینه تأثیر مثبت و مطلوب سرمایه اجتماعی در معیشت پایدار خانوارها است. سرمایه اجتماعی به عنوان یک دارایی که افراد از طریق آن می‌توانند به منابع و دیگر عوامل دسترسی داشته باشند و معیشتشان را بهبود بخشند در نظر گرفته می‌شود. در محیط‌های اجتماعی مانند مناطق روستایی که تعلقات اجتماعی پررنگ‌تر است اهمیت دارایی اجتماعی برای دستیابی به نتایج مثبت معیشتی

و بهبود سطح معیشت ضروری دانسته‌اند. از این رو یکی از جنبه‌های بسیار مهم تأثیرگذار در پایداری معیشت روستاییان دسترسی آن‌ها به سرمایه‌های معیشتی است که از ابعاد گوناگون نوع و میزان و ماهیت معیشت آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده و فقدان آن‌ها می‌تواند زوال معیشتی را برای روستاییان باعث شود که نتیجه آن افزایش سطح آسیب‌پذیری و درنهایت فقر در جامعه روستایی است.

رابطه مثبت سرمایه‌های معیشتی با سطح نتایج معیشت خانوارهای حاشیه آن می‌تواند این آگاهی را بدهد که به‌منظور بهبود، ارتقا و پایداری معیشت جامعه روستایی می‌بایست نگاهی چند بعدی و در عین حال کل‌گرایانه داشت. همچنین یافته‌های پژوهش مجریان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی راهنمایی خواهد کرد که در رابطه با هر دسته از سرمایه‌های پنج‌گانه می‌بایست به کدام‌یک از متغیرها توجه بیشتری مبذول نمایند تا برنامه‌ها و خدماتشان سریع‌تر و صحیح‌تر به اهداف موردنظر رهنمون گردد. تغییر جهت برنامه‌های توسعه و اولویت سرمایه‌گذاری‌ها در این نواحی (حوزه تالاب) به‌منظور ایجاد منابع و فرصت‌هایی بیشتر برای بهبود وضعیت اکولوژیکی (پوشش جنگلی بیشتر و کاهش فرسایش)، اقتصادی (بهره‌وری بیشتر کشاورزی و دامداری) و اجتماعی (بهبود بهداشت و تسهیلات آموزش) در دستیابی به سطح پایدار معیشت الزامی است. چنین منابع تالابی تحت فشار رشد جمعیت و سکونت و احیای کشاورزی قرار داشته و در نتیجه هر گونه تغییر و تحول برای منافع شخصی و عمومی باید با در نظر گرفتن اثرات زیست‌محیطی، شناخت وضعیت بهره‌برداران، تحلیل هزینه-فایده باشد تا ضمن حفظ محیط‌زیست تالاب کارکردهای معیشتی آن نیز تداوم داشته باشد. پس آگاهی و آموزش‌های مربوط به گردشگری، توانمندسازی زنان، تبلیغات و جذب گردشگر، یارانه کافی و آموزش برای اکوتوریسم و توسعه مهارت‌های یادگیری صنایع‌دستی به مردم محلی توصیه می‌شود.

در نهایت اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی به روستاییان نسبت به ارزش و اهمیت دارایی‌ها و سرمایه‌های مادی و غیرمادی در منطقه و نیز توجه به تناسب نوع معیشت و ظرفیت منابع با حداکثر کارایی و بهره‌وری ضرورت دارد، آگاهی از دارایی‌های معیشت روستایی، برنامه‌ریزی را در ساختارهای واقعیت‌گرا فراهم می‌سازد به همین جهت

بسیار اساسی و مفید است؛ زیرا بخش قابل توجهی از معیشت در محیط‌های روستایی متأثر از وابستگی‌های اجتماعی، اتحاد، امنیت اجتماعی، مشارکت و غیره است که به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم معیشت روستاییان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، در روستایی که فاقد دارایی اجتماعی باشد؛ دارایی مالی مفهومی نداشته و یا شرایط کافی برای بهره‌برداری و استفاده ندارد. بین میزان سرمایه فیزیکی ایجاد شده در اثر تالاب و سطح معیشت خانوارهای روستایی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود داشت، به طوری که می‌توان گفت تالاب زریوار با کمک به توسعه زیرساخت‌های اساسی روستا (جاده و راه، سد و غیره)، موجب ایجاد تأثیر مثبت روی ظرفیت استفاده از سایر دارایی‌های معیشتی شده و به این طریق در سطح معیشت خانوارها مؤثر واقع شده است. سرمایه فیزیکی از مهم‌ترین منابع ایجاد ظرفیت جامعه برای توسعه معیشت پایدار است.

رابطه مثبت و معنی‌دار بین میزان سرمایه مالی تولید شده در اثر تالاب و سطح معیشت خانوارهای روستایی حاشیه آن نشان می‌دهد که پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل تالاب زریوار در زمینه‌های کشاورزی و دامداری، شیلات و گردشگری منجر به بهبود وضعیت تولید و درآمد، ثبات و پایداری آن از حیث اقتصادی شده و فرصت‌های معیشتی و اشتغال را در منطقه سبب شده است و به این صورت در سطح معیشت خانوارها تأثیر مثبت داشته است. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که میزان دسترسی به منابع و سرمایه‌های مالی در جنبه‌های اقتصادی معیشت فردی و خانوار تأثیرگذار می‌باشد. لامسال و همکاران (Lamsal et al., 2015)، مولاتو و همکاران (Mulatu et al., 2015) و آکیکسوز و همکاران (Açıksöz et al., 2015) نیز بر نقش تالاب در تولید سرمایه مالی و اهمیت این سرمایه در معیشت خانوارها تأکید کرده‌اند. با بررسی تحلیل رگرسیون گام به گام مشخص شد که از بین پنج دسته سازه‌های مورد تحقیق مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر سطح معیشت از دیدگاه سرپرستان خانوار به ترتیب ۴ متغیر سرمایه مالی، طبیعی، اجتماعی و فیزیکی بوده‌اند که توانستند ۶۵/۱ درصد از تغییرات سطح معیشت خانوار را از دیدگاه آنان پیش‌بینی کنند. الیسون و الیس (Ellis & Allison, 2001) و نوروزی و حیاتی (۱۳۹۴) نیز در مطالعات خود وجود سرمایه‌های معیشتی را برای پایداری

مطالعه دارایی‌های مادی و غیرمادی روستایی می‌تواند در شناخت ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مناطق روستایی در ابعاد و زمینه‌های مختلف سرمایه‌ای کمک‌کننده باشد؛ بنابراین نگهداری قابلیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی و مراقبت از چشم‌اندازها، تنوع زیستی و بهره‌برداری بهینه از محیط از طریق عدم فشار بر منابع طبیعی که ضامن بهبود روش‌های درآمدی روستاییان و پایداری معیشت آن‌ها است، ضروری به نظر می‌رسد.

منابع

- بریمانی، ف.، راستی، ه.، رئیسی، ا.، و محمدزاده، م. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی (مورد شهرستان قصرقند). *جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای*. سال ۶، شماره ۱۸، صص ۹۶-۸۵.
- بهروزی‌راد، ب. (۱۳۸۷). *تالاب‌های ایران*. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- دهمدره، م.، و شهرکی، ج. (۱۳۹۴). ارزیابی اقتصادی خسارات ناشی از خشکی تالاب هامون بر زیست‌بوم گیاهی و جانوری تالاب. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، جلد ۷، شماره ۴، صص ۳۸-۲۱.
- سجاسی قیداری، ح.، صادقلو، طاهره.، و پالوج، م. (۱۳۹۲). اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات تاپسیس فازی (مورد: شهرستان خدابنده). *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۶، شماره ۲، صص ۱۱۰-۸۵.
- صرامی فروشان، م.، فرهادیان، ه.، و شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر پروژه‌های اشتغال‌زایی زنان روستایی در ارتقا معیشت پایدار خانواده‌های تحت پوشش استان مرکزی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه رازی.
- عبدالله زاده، غ.، صالحی، خ.، شریف‌زاده، م. ش.، و خواجه شاهکوهی، ع. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان. *مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سال ۴، شماره ۱۵، صص ۱۶۹-۱۴۸.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان کردستان.
- مهندسین مشاور آساراب. (۱۳۸۵). مطالعات زیست‌محیطی، لیمنولوژیکی و حفظ تعادل اکولوژیک دریاچه زریوار مریوان. استانداری کردستان، صص ۵۷.
- نوروزی، م.، و حیاتی، د. (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، جلد ۱۱، شماره ۱، صص ۱۴۴-۱۲۷.

- Açıksöz, S. Ciftcioglu, G.C., Uzun, O., Nemitlu, F.E., and Figen Ilke, E. (2015). Linkages among ecotourism, landscape and natural resource management, and livelihood diversification in the region of Su la lake, Turkey. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23, 15-27.
- Allison, E., and Ellis, F. (2001). The livelihood approach and management of small-scale fisheries. *Marine Policy*, 25, 377-388.
- Babulo, B., Muys, B., Nega, F., Tollens, E., Nyssen, J., Deckers, J., and Mathijs, E. (2008). Household livelihood strategies and forest dependence in the highlands of tigray, northern Ethiopia. *Agricultural Systems*, 98, 147-155
- Chambers, R., and Conway, G.R. (1992). Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century, (IDS Discussion Paper No. 296). Brighton:IDS.
- Clarkson B.R, Ausseil A.E., and Gerbeaux., P. (2013). Wetland ecosystem services. In Diamond JR (Ed). *Ecosystem services in New Zealand – conditions and trends*. Manaaki Whenua Press, PP. 192-202. Lincoln, New Zealand.
- Corney, C., and Litvinoff, M. (1988). *The greening of aid: Sustainable livelihoods in practice*. London: Earth scans Publications Limited.
- Department for international development (DFID) (1999). Sustainable livelihoods guidance sheets. London, UK: DFID.
- Yiping, F. (2013). The effects of natural capital protection on pastoralist's livelihood and management implication in the source region of the Yellow River, China. *Journal of Mountain Science*. 10(5), 885-97.
- Kangalawe, R.Y.M., and Liwenga, E.T. (2005). Livelihoods in the wetlands of Kilombero valley in Tanzania:

- Opportunities and challenges to integrated water resource management. *Physics and Chemistry of the Earth*, 30, 968–975.
- Kumar, R., Horwitz, P., Milton, R.G., Sellamuttu, S.S., Buckton, S.T., Davidson, N.C., Pattnaik, A.K., Zavagli, M., and Baker, C. (2011). Assessing wetland ecosystem services and poverty inter linkages: A general framework and case study, *Hydrological Sciences Journal*, 56 (8), 1602–1621.
- Lamsal, P., K. P. Kumar, Pant, L., and Atreya, K. (2015). Sustainable livelihoods through conservation of wetland resources: A case of economic benefits from Ghodaghodi Lake, western Nepal. *Ecology and Society*, 20(1), 10-21. Available at: <<http://dx.doi.org/10.5751/ES-07172-200110>>.
- McDonagh, J., and Bunning, S. (2009). Methodological approach, planning and analysis, field manual for local level land degradation assessment in dry lands, United Nations University (UNU). Shibuya, Tokyo, Japan
- Mulatu, K., Hunde, D., kissi, E. (2015). Socio-economic impacts of wetland cultivation in South-Bench, Ethiopia. *African Journal of Agricultural research*, 10(8), 840-848.
- Orchard, S. E., Stringer, L. C., and Quinn, C. H. (2016). Mangrove system dynamics in Southeast Asia: linking livelihoods and ecosystem services in Vietnam. *Regional Environmental Change*, 16(3), 865–879
- Scoones, I. (1998). Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis (No. IDS Working Paper 72). Brighton: IDS.
- Shen, F. (2009). *Tourism and the sustainable livelihoods approach: application within the Chinese context*, Ph.D. Dissertation, Lincoln University research archive, Newzeland.
- Turner, R., Bergh, C., Soderqvist, T., Barendregt, A., Straaten, J., Maltby, E., and Ierland, E. (2000). Ecological-economic analysis of wetlands: scientific integration for management and policy. *Ecological Economics*, 35, 7–23.
- Udayakumara, E.P.N., and Shrestha, R.P. (2011). Assessing livelihood for improvement: Samanalawewa reservoir environs, Sri Lanka. *Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(4), 366-376.
- Ulrich, A., Speranza, C.I., Roden, P., Kiteme, B., and Wiesmann, U. (2012). Small-scale farming in semi-arid areas: livelihood dynamics between 1997 and 2010 in Laikipia, Kenya. *Rural Study*, 28, 241–251.
- Xu, D., Zhang, J., Rasul, G., Liu, S., Xie, F., Cao, M., and Liu, E. (2015). Household livelihood strategies and dependence on agriculture in the mountainous settlements in the three Gorges Reservoir Area, China. *Sustainability*, 7(5), 4850-4869.
- Zenteno, M, Z., Pieter A., Jong, W., Boot, and René G.A. (2013). Livelihood strategies and forest dependence: New insights from Bolivian forest communities. *Forest Policy and Economics*, 26, 12-21.
- Zhang, R., Jianchao, X.I., and Nan, Z. (2015). The comparative study on peasant sustainable livelihood models in rural tourism areas - a case from Jixian, Tianjin, Chinese. *Journal of Urban and Environmental Studies*, 3 (1), 1550086-1550098.

The Impacts of Zarivar Wetland on the Sustainable Livelihoods of Rural Households

K. Shanazi and M. Aazami*¹

(Received: Mar 09. 2017; Accepted: Nov, 05. 2017)

Abstract

The wetlands are one of the valuable ecosystems with diverse functions which could affect the livelihood of local people. The present study aiming to evaluate the effects of Zarivar wetland in Marivan township on households' livelihood assets living around the wetland. As a descriptive-analytical research using both documentary and survey methods, necessary data were gathered by a structured questionnaire based on the sustainable livelihood framework of the Department for International Development. The study area was Marivan township and studied population consisted of 1539 household heads of the seven villages around the wetland in which 230 individuals were selected as a sample using Cochran's formula. The collected data were analyzed by SPSS software. Based on the findings, there was a positive and significant relationship between the five dimensions of livelihood assets and the households' livelihood level. According to the results of regression analysis, 65.1 percent of dependent variable (households' livelihood level) was explained by the four main assets including financial, natural, social and physical. This indicated the vital role of livelihood assets of the wetland on the rural livelihood level as well as the dependency of the rural areas on the functions and benefits of the wetland. Zarivar wetland is an economic and environmental opportunity in the region and could be turned into a strategy in order to withdrawal of the area from the economic and geographical isolation.

Keywords: Sustainable Livelihood, Livelihood Assets, Livelihood Outcomes, Zarivar Wetland, Marivan.

---

¹ M.Sc. Student and Associate Professor, Department of Rural Development, respectively, Bu- Ali Sina University, Hamedan, Iran.

* Corresponding author, Email: aazamialireza@yahoo.co.uk